

Op het randje

De personages en de seksscènes zijn aansprekend. Het in 1943 verschenen boek *The Fountainhead* van Ayn Rand wordt nu opgevoerd door Toneelgroep Amsterdam. Een regisseur, een architect en een filosoof vertellen over de onuitwisbare invloed die het boek op hen had.

Door **Karin Veraart** Foto's **Studio V**

Onveranderlijk strak bloempotkapsel, ogen als gloeiende kolen, een hese stem met vette Slavische tongval die altijd weer stellig haar ongezoete meningen verkondigt. Voor wie zich er nog eens rustig van wil vergewissen dat er een nogal theatraal fenomeen huist in de schrijfster, is er genoeg te vinden op YouTube.

Ayn Rand (1905-1982) was me er een beetje. In de Verenigde Staten is ze nog steeds bestseller, in Nederland nog steeds niet, maar wie niettemin nieuwsgierig is, kan nu gaan (her-)kennismaken met haar werk *The Fountainhead*: in het theater, bij Toneelgroep Amsterdam.

Omstreden is Rands oeuvre, dat staat als een paal boven water. Maar ook dat er door de decennia heen steeds opnieuw belangstelling voor ontstaat, bij politici, denkers en kunstenaars, ook van buiten Amerika, ook van buiten het puur rechtse kamp.

Alisa Zinovjevna Rozenbaum vluchtte in 1926 boordevol afkeer van alles dat naar het socialistisch-communistisch ideaal riekte, vanuit Rusland naar de VS, waar ze de boel met haar politiek-filosofische overtuiging behoorlijk op z'n kop zou zetten. Mensen die (meer) van haar en haar controversiële denkbelden wilden weten, verwees ze geestdriftig door naar haar lijvige romans.

The Fountainhead, uit 1943, werd gemengd ontvangen in de pers, maar tegelijk een bestseller van heb ik jou daar. Minder beroemd weliswaar dan het latere *Atlas Shrugged*, het werk waarin zij haar filosofie van het objectivisme uiteenzet en dat naar verluidt in de VS na de Bijbel het meest gelezen boek is. Dat werd omarmd door de rechtse elite die haar boodschap over het nastreven van eigen individueel geluk als hoogste ethisch doel of het pleidooi voor laissez-faire-

kapitalisme graag hoort. Teaparty-praat, om het zo maar eens te zeggen, is in Europa toch iets minder salonfähig.

Maar *The Fountainhead*, daarin kun je nog enigszins 'veilig' zwelgen. Een paginaverslinder, niet al te moeilijk taalgebruik, geen hoog literair gehalte, maar met aansprekende personages en seksscènes die de voorloper hadden kunnen zijn voor het boek *Fifty Shades of Grey*. Helemaal niet zo controversieel. Op een introductieavond in mei zit de grote zaal van de Stadsschouwburg behoorlijk vol en pakweg de helft van de belangstellenden heeft het kloeki boek (725 pagina's in de Engelse Penguin-uitgave) ook gelezen. Op het toneel een clubje genodigden – architect Luc Deleu en filosoof Hans Achterhuis, bijvoorbeeld – en een aantal Toneelgroep Amsterdam-acteurs, onder wie Ramsey Nasr als Howard Roark en Aus Greidanus jr. die Peter Keating zal spelen.

Roark en Keating zijn twee kernfiguren uit *The Fountainhead*. Beiden architect, staat de eerste voor de compromisloze kunstenaar die vecht voor integriteit van zijn werk, zijn vak, zijn wezen. De tweede streeft vooral naar erkenning en eeuwige roem en schuwt weinig om dat voor elkaar te krijgen. Roark wordt neergezet als een soort halfgod, Keating als een draaikont die een hoop voor elkaar krijgt, maar ergens ook altijd

jaloers blijft op zijn rivaal. De mannen blijken ook in de liefde elkaars tegenpool wanneer de intrigerende, eigenninnige Dominique (Halina Reijn) de arena betreedt.

Filosoof Achterhuis koestert een passie voor de romans van Rand sinds een collega hem een exemplaar van *Atlas Shrugged* meegaf op weg naar een conferentie over utopieën. Daarna las hij *The Fountainhead* en dat sprak nog meer aan, zo vertelt hij zijn publiek in de Stadsschouwburg.

'Zeker, ik kom ook mensen tegen die haar boeken niet kunnen uitlezen en die zich er mateloos aan ergeren. Het centrale begrip dat de helden van Rand uitdragen is *selfishness*. De teneur van de vertaling daarvan is vaak erg negatief. En ik beseft dat de vertaling die ik nu geef niet klopt, maar ik zou willen stellen dat figuren zoals Howard Roark vooral zo fascinerend zijn omdat ze het ideaal uitdragen van de authenticiteit. Als moderne mensen willen we allemaal graag authentiek zijn. En dat idee belichamen de helden van Rand.'

Keating en Roark krijgen respectievelijk het eerste en het laatste hoofdstuk van het boek, de twee anderen vallen toe aan een sluwe cultureel publicist, Ellsworth Toohey genaamd en Gail Wynand, een media-tycoon; en daarnaast zijn er nog talloze andere personages wier levenspaden zich blijven kruisen. Drie jaar geleden kwamen de rechten vrij en besloot TA te gaan kijken: hoe gaan we dit doen.

'Je gaat ermee in gevecht. Het is materiaal dat je op geen enkele manier koud laat', aldus dramaturg Peter Van Kraaij. 'Je hebt weinig stukken of boeken die zo gaan over de kracht van creativiteit, en dat is bijzonder. Tegelijkertijd willen we dat verhaal menselijk en dramatisch pakkend neerzetten.' Om de gedachten te bepalen hebben ze er flink op los geassocieerd: welke kunstenaars van nu komen in de buurt van die

VRIJGEPROEVE

HF
Theater

Op het randje

van Rand – de Vlaamse schilder Sam Dillemans misschien, de Amerikaanse architect Louis Kahn – niet voor direct gebruik, maar als mogelijke richtlijn.

Het toneel als een ideeënbron, moet het straks zijn, een wel waaruit allerlei creativiteit opborrelt, in beeld en in woord, waaruit discussie voortvloeit, relativering, (her-)overweging. Geen risicoloze onderneming uiteraard, want naast rabiate Randhaters zijn er ook al even fervente Randliehebbers, die zich bereid maken over het erfgoed. Maar dat is dan maar zo. Redenerend langs de hoofdlijn van het boek: nooit omwille van wat anderen vinden ergens op afdingen.

Voilà.
The Fountainhead, première 15/6 Stadsschouwburg, Amsterdam; ook van 26/8 t/m 6/9, tga.nl

HF

Theater

**Emeritus hoogleraar aan
de Universiteit van Twente**

‘De filosofie van Rand ligt voor mij veel meer in de structuur en het verhaal van haar romans dan in de officiële wijsgerige boodschap die ze soms haar helden in ellenlange redevoeringen laat verkondigen. Toch is er eentje die mij wel aanspreekt: de pleitrede van Roark in het proces waarin hij wordt beschuldigd van de

DE ARCHITECT JOHN BOSCH (1960)

Architect-directeur bij bureau Oeverzaaijer in Amsterdam

‘Ik las *The Fountainhead* als beginnend architect. Ik was al enthousiast over de film, een cult-hit onder architectuurstudenten destijds. Voor ons ging het over de ideeënstrijd, natuurlijk. Ik identificeerde me erg met Roark, met het idee van onvoorwaardelijk creëren, compromisloos opereren. De eerste vijf jaar heb ik dat ook geprobeerd. Ik werkte wel samen met iemand, maar we waren uitdrukkelijk geen ‘bureau’, we waren twee individuen. Onze tekeningen waren kunstwerken op zich. We deden alleen prijsvragen, voor ons een manier om te discussiëren-met-deadline, in de hoop dat we de tweede prijs zouden winnen: wel geld, niet bouwen. Want daar ging het niet om. Uiteindelijk hielden we het niet vol. Hij werd fotograaf. Ik ging naar een groot architectenbureau. Inmiddels geloof ik niet meer dat compromissen sluiten per se slechte architectuur oplevert. Er zit óók een Peter Keating in mij. En een Roark. Zoals bijna iedere architect die twee in zich verenigt. Inmiddels heb ik het nog een keer gelezen en die half filosofische betogen, daar heb ik niks mee. Maar bepaalde aspecten van de wereld van de architectuur, de mores, de strijd tegen de gevestigde orde, de notie van het ‘vuile-handenwerk’, dat vind ik er nog steeds goed aan.’

DE FILOSOOF HANS ACHTERHUIS (1942)

vernietiging van het woonproject dat hij had ontworpen, maar dat niet authentiek volgens zijn plannen werd uitgevoerd.

Dat laatste gegeven, dat er iets aan die plannen veranderde, maar ook de analyse van de redevoering zelf, laat zien dat alleen maar authentieke mensen samen nog geen goede samenleving kunnen vormen. Daarvoor zijn andere deugden nodig dan de authentieke scheppingskracht van

de kunstenaar en die andere deugden ontbreken grotendeels in het universum van Rand. Hoe dat ook zij, de authenticiteit van scheppende kunstenaars en ingenieurs uit de romans van Rand blijft fascineren en inspireren. Voor mij is dat genoeg. Een politieke boodschap hoeft je van mij daarom uit haar romans niet te destilleren.’

DE REGISSEUR IVO VAN HOVE (1958)

Toneelgroep Amsterdam

'In 2007 kreeg ik een dikke lelijke pocket van mijn assistent Matthias Mooij, met de opdracht: 'Dit moet jij lezen. Nu.' Ik dacht: een paar pagina's misschien. Enfin, ik was meteen gegrepen, niet gehinderd door welke kennis van de politiek-maatschappelijke context dan ook. Voor mij ging het in eerste aanleg over scheppingskracht, kunstenaarschap. Ik zag er meteen een toneelstuk in. Maar: de rechten lagen bij Brad Pitt. Toen ik er al bijna niet meer aan dacht kwamen

ze vrij. *The Fountainhead* gaat over architectuur, een kunstvorm die je niet vaak tegenkomt in het theater. Een huis is een basisbehoefte, mensen willen een eigen plek. Daaraan geeft een architect vorm. Zijn rol is een maatschappelijke. Voor Roark is een huis een lichaam. Maar maatschappelijk betrokken is hij niet, sociale woningbouw, het interesseert hem geen lor. Dat is hoe Rand hem neerzet. Voor mij is duidelijk dat ik sta voor compromisloos kunstenaarschap. Ik vind het belangrijk theater

te maken zoals ik dat waardevol vind; ik wil me daarin niet laten leiden door wensen van de markt. Ik jaag met mijn creaties een betere wereld na. Aan de andere kant is samenwerken onontbeerlijk in het theater en zie ik een consensus als twee meningen een betere derde mening opleveren. Ik wil beide kanten aan het publiek voorleggen en het uitdagen erover na te denken: wat is dat, een schepping? Wat verwachten we van een kunstenaar?'

